

AKADEMIK LITSEY O'QUVCHILARIGA MAMLAQATSHUNOSLIKKA OID MATNLARNI O'QISHNI O'RGATISH XUSUSIYATLARI

Kayumova Muyassar Urinbayevna

IIV Namangan akademik litseyi

Ingliz tili fani o'qituvchisi

Abstract. In the process of globalization, the scientific and practical importance of training highly qualified and enterprising personnel, which involves the development of skills and abilities to effectively solve social and educational issues and actively participate in building a democratic society, is incomparable. It has become a priority task to teach texts related to country studies in English language classes and to develop the ability to use them in speech communication in a way that is typical for the speakers of the studied language. This article also provides solutions to problems based on these topics.

Key words: Society, globalization, Country studies, lesson

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕЕВ ЧТЕНИЮ ТЕКСТОВ ПО СТРАНОВЕДЕНИЯ

Аннотация. В условиях глобализации научно-практическая значимость подготовки высококвалифицированных и предприимчивых кадров, предполагающая развитие навыков и умений эффективно решать социальные и образовательные задачи и активно участвовать в построении демократического общества, не имеет себе равных. Приоритетной задачей стало преподавание на занятиях английского языка текстов страноведения и развитие умения использовать их в речевом общении способом, характерным для носителей изучаемого языка. В этой статье также представлены решения проблем, связанных с этими темами.

Ключевые слова: Общество, глобализация, Страноведение, урок

АКАДЕМИК ЛИЦЕЙ ЎҚУВЧИЛАРИГА МАМЛАКАТШУНОСЛИККА ОИД МАТНЛАРНИ ЎҚИШНИ ЎРГАТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация. Жаҳонда глобаллашув жараёнида ижтимоий ва таълим-тарбия масалаларини самарали ҳал этиш ва демократик жамият қуришда фаол иштирок этиш кўникма ва малакаларини ривожлантиришни назарда тутувчи юқори малакали ва ташаббускор кадрлар тайёрлашнинг илмий ва амалий аҳамияти

беқиёсдир. Инглиз тили дарсларида мамлакатшуносликка оид матнларни ўқитиш ва ўрганилаётган тил соҳибларига хос тарзда нутқий мулоқотда қўллай олиш малакаси ривожлантириш устувор вазифага айланди. Мазкур мақолада ҳам мавзу юзасидан бир қатор илмий мулоҳазалар ўрин олган.

Калит сўзлар: Jamiyat, globallashuv, mintaqashunoslik, dars

Кириш.

Академик лицей ўқувчиларига мамлакатшуносликка оид матнларни ўқишни ўргатиш хусусиятлари ҳақида гап кетар экан Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини ривожлантиришнинг 2030 йилгача бўлган Концепциясида “Узлуксиз таълим тизимини сифат жиҳатидан янгилаш, профессионал кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш; ўқитиш усуллариини такомиллаштириш, таълим жараёнини индивидуаллаштириш тамойилларини босқичма-босқич амалга ошириш; халқ таълими соҳасида замонавий ахбороткоммуникация технологиялари ва инновацион лойиҳаларни жорий этиш” вазифалари белгиланган бўлиб, улар энг долзарб муаммолардан ҳисобланади. Замонавий тараққиёт асрида фан ва техниканинг ривожланиши, халқаро алоқаларни кенгайтириши, янги дунёвий ахборотларни олиш имконини янада кенгайтирмоқда. Шу сабабли инсоният оламида инглиз тилини билишга ва унда нутқий мулоқот воситаси сифатида фойдаланишга бўлган эҳтиёж кун сайин ортиб бормоқда [2]. Айни дамда, “инглиз тили” ўқув предмети ўрнига “инглиз тили ва маданиятини” ўргатиш ўқув предмети таълим дастурида ўз аксини топганлигини таъкидлаб ўтиш лозим. Бундан кўриниб турибдики, Умумтаълим мактабларда инглиз тили ўқитишдан асосий мақсад тили ўрганилаётган мамлакатлар тарихи, маданияти ва урф-одатлари каби материаллар билан ўрта умумтаълим мактаби ўқувчиларини яқиндан таништириш, миллатлараро ахборот алмашиш, халқлар ўртасида маданиятлараро мулоқотни ўрнатишдир. Умумтаълим мактабларда инглиз тили ўқитишда замон билан ҳамнафас қизиқарли ва ахборотларга бой мамлакатшуносликка оид матнларни ўқишни ўргатиш - ўқувчиларнинг умумий дунёқарашини кенгайтиришга, инглиз тилига оид нутқий коммуникатив компетенциялари ҳисобланган тилнинг гапириш, тинглаб тушуниш, ўқиш ва ёзув турларини ривожланишига, уларнинг диққат, хотира, идрок ва мантиқий тафаккур каби психологик қобилиятларини шаклланишига имкон яратади. Бунда Умумтаълим мактаб инглиз тили дарсликларида берилган мамлакатшуносликка оид матнлардан фойдаланишнинг ўрни беқиёсдир. Ҳозирда инглиз тили ўқитиш методикасида тилнинг мамлакатшунослик, лингвомамлакатшунослик ва лингвокултурология (лингвомаданиятшунослик) соҳалари кенг ўрганилган

масалалардан биридир. Инглиз тилининг “мамлакатшунослик асослари” деганда – тили ўрганилаётган мамлакатнинг тарихи, географияси, иқтисоди ва бошқа соҳалари тўғрисидаги материаллар билан Умумтаълим мактаб ўқувчиларини таништириш тушунилади. Инглиз тилининг мамлакатшунослик соҳаси тил фактларини ўзида тўлиқ қамраб олувчи экстралингвистик ахборотларни таҳлил қилишга қаратилган. Ҳар бир чет тил фани ўқитувчисидан таълим-тарбия жараёнида замонавий ахборот ва педагогик технологияларини қўллаш бўйича изланишни, доимий равишда ўз устида ишлашни талаб этади. Инглиз тили ўқитувчиси таълим бериш жараёнида мунтазам ижодкор бўлиши, замонавий ўқитиш технологияларини ўрганиб бориши лозим. Шунини таъкидлаш жоизки, инглиз тили дарсларида қўлланаётган дарслик ва қўлланмалардаги машқ ҳамда топшириқлар Умумтаълим мактаб ўқувчилари учун етарли даражада эмаслиги, ўқитувчининг инглиз тили дарсларида етарли даражада замонавий педагогик технологиялардан фойдаланмаслиги ўқув жараёнига ўзининг салбий таъсирини кўрсатмоқда. Натижада, ўқувчининг инглиз тилидаги лингвистик ва нутқий компетенцияларини ривожлантириш жуда қийин кечмоқда. Замонавий педагогик технологиялар таълим самарадорлигини оширувчи, шу билан бирга, ўқувчининг фаоллигини таъминловчи воситадир. Бундай усуллар дарс сифатини оширади, ўқувчиларни матнлар мазмуни орқали суҳбат қуришга ундайди, инглиз тилидаги нотаниш сўз ва ибораларни пухта ўзлаштиришда ёрдам беради, уни жонли ва қизиқарли бўлишини таъминлайди. Ҳозирги пайтда инглиз тили ўқитиш методикасида хилма-хил ноанъанавий усуллардан фойдаланилмоқда. Уларга турли-туман ролли ўйинлар, компьютердаги инглиз тили ўқув машғулотлари, матн мазмунини тез ўзлаштиришга ёрдам берадиган усул ва стратегиялар, оғзаки нутқни ўстиришга йўналтирилган қизиқарли машқлар, тез айтишлар шулар жумласидандир. Инглиз тилида мамлакатшуносликка оид матнлар ўқитиш жараёнида “case study”, инсерт, кластер, зигзаг, аклий ҳужум, муаммони ҳал этиш каби замонавий педагогик технологиялар асосида дарс ўтилганда, ўқувчининг тилга бўлган қизиқиши янада ортишига сабаб бўлади. Инглиз тили ўқитувчисидан таълим жараёнида “case study”, ҳамкорликда ўқитиш, кичик гуруҳларда мунозара, “амалий ўйин” каби замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиши инглиз таълими самарадорлигини оширувчи мезонлардан биридир. Инглиз тили дарсларида замонавий ахборот технологиялари, электрон таълим ресурслари, мультимедия тақдимотлари, медиа-технологиялар, замонавий ўқув услубий материаллар, аудиовизуал воситалардан унумли фойдаланиши Умумтаълим мактаб ўқувчиларининг инглиз тили ўрганишга бўлган қизиқишларини ортиши ва ўқувчилар билиш фаоллигини ўсишига туртки бўлади. Тадқиқотимизда инглиз тилида матнлар,

жумладан мамлакатшуносликка оид матнларни ўқишда қўл келадиган ва яхши самара берадиган замонавий педагогик технологиялар ҳақида тўхталиб ўтишни жоиз деб топдик. Улардан бири “Инсерт” стратегиясидир. “Инсерт” стратегияси – таълимда кенг қўлланилаётган ўқув стратегияси бўлиб, матнни ўқиш самарадорлигини оширишда яхши самара берадиган инновацион тизимдир. Инсерт методи – матнни ўқиб идрок этиш жараёнидаги тўрт таркибий қисмдан иборат бўлади. Унда матн ҳошияларига қуйидагиларни билдирувчи белгилар қўйиб чиқилади ва шу белгилар асосида жадвал тузилади: 1. Ўқувчи томонидан идрок этилаётган материал (ўқиладиган матн) унинг билганларига мослиги; 2. Ўқиладиган матн ўқувчининг билганларига зидлиги (ёки ўқувчи “буни биламан”, деб ўйлайди); 3) Ўқиладиган матн ўқувчи учун янгилик эканлиги; 4) Ўтиладиган матн тушунарсиз ёки шу масала юзасидан ўқувчи батафсилроқ маълумот олмоқчи эканлиги. Жадвалда қайси белги кўпроқ бўлса, ўқитувчи ўқувчилар билан ўша йўналишда кўпроқ ишлаши лозим. Ўқув материални матн ўқиш орқали ўзлаштиришга йўналтирилган мазкур метод ўқувчиларнинг матн билан ишлаш самарадорлигини оширишга хизмат қилади, уларда фаол ўқиш малакаларини таркиб топтиради, мавжуд билимларни мантиқий такомиллаштириб боришга ўргатади. Инсерт жадвали мустақил ўқиш жараёнида олинадиган маълумот-ларни бир тизимга келтиришга имконият беради. Олдиндан олинган маълумотни янгиси билан ўзаро боғлаш қобилиятини шакллантиришга имкон беради. Ўқувчилар жадвал таркиби ва уни тўлдириш қондаси билан танишишади ва уни шахсан уни расмийлаштиришади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Академик лицей ўқувчиларининг ўқиш кўникмасини тинглашнинг махсус машқларидан фойдаланиб текширдик. Улар қуйидагича: 1. Устундаги сўзларни эшитиш ва такрорлаш; 2. Таниш ўзаклардан янги сўзларни тинглаш ва таржима қилиш; 3. Тайёр жумлаларни тинглаш ва қандай нутқий вазиятларда айтиб бериш; 4. Матнни тинглаб, ёзма шаклдаги бўш қолдирилган жойларни тўлдириш; 5. Икки-учта қисқа жумлаларни тинглаш ва улардан гап тузиб айтиш; 6. Матнни тинглаш ва шарҳлаб бериш; Демак, ўқиш кўникмасини тинглаб тушуниш орқали текширилганда ўқувчиларда қуйидаги кўникмалар ҳосил бўлади: 1. Матн мавзусини билиш; 2. Иштирокчиларни билиш; 3. Матнни қисқача баён қилиш; 4. Асосий ғояни билиш; 5. Тингланган мазмунга баҳо бериш. Ўқувчилар ўқиган матн ҳақидаги фикрларини оғзаки шаклда монолог ёки диалогда ифодалаш мумкин. Монологда ўқувчилар шахсий ҳаёт тажрибасини ишга солиб, фикр мулоҳазаларини изчил баён қиладилар, ўз муносабатини билдирадилар. Диалогда эса суҳбатдошлар турли хабарларни бир-бирларига етказадилар, фикрларини исботлайди, танқидий ёндашадилар ва суҳбатдошни ишонтира

олишлари керак бўлади. Тайёрланган диалог ўргатиш машқларига: 1.Саволларга жавоб қайтариш; 2.Турли саволлар бериш; 3.Мавзу бўйича диалог тузиш; 4. Монолог шаклидаги матнни ўқиб, диалога айлантириш. Тайёрланмаган диалог ўргатиш машқларига: 1.Саволларга асосли жавоб қайтариш; 2.Бошқа ўқувчилар ҳам аралашиб турадиган диалог яратиш; 3.Саволжавоб ўйини (викторина) ўтказиш; 4.Мунозара ва тортишув шаклидаги диалог ўтказиш. Тайёрланмаган гапириш машқларининг тайёрланганлардан фарқи шундаки, биринчидан, уларда нутқий эҳтиёжни қондиришга мўлжалланган янги ахборот мавжуд, иккинчидан, ахборот алмашиш, мустақил фикр баён этиш, муносабат билдириш, баҳолаш, изоҳлаш каби фаолият турлари мавжуд.

Тадқиқот методологияси

(В) – мен билган нарсани тасдиқлайди. (+) – янги маълумот. (-) – мен билган нарсга зид. (?) – мени ўйлантирди. Бу борада менга қўшимча маълумот зарур. Ушбу усулдан фойдаланишда ўқитувчи ўқувчининг ўзлаштириш даражасини қуйидаги топшириқлар орқали назорат қилиши ва баҳолаб бориши мумкин: қисқа жавобни кўзда тутувчи саволлар бериш; қиёсий таҳлил топшириқлари; матндаги бўш жойларни калитда келтирилган муқобил сўзлар билан тўлдириш; жадвал, крассворд, диаграммаларни тўлдириш; матнга амуқобил сарлавҳа танлаш; чалкаш берилган сўзлар, гапларни мантиқий кетма-кетликда жойлаштириш; сўзларда берилган орфографик ва имловий хатоларни аниқлаш; сўзлар ва ибораларнинг ўз ва кўчма маъноларини, синоним, антоним ва омонимларини топиш. “Инсерт” методида умумтаълим мактаб ўқувчилари гуруҳларга бўлинади, гуруҳлар номланади. Ўқитувчи ҳар бир гуруҳ ўқувчиларидан мавзуга оид иккитадан фикр билдиришларини сўрайди. Гуруҳлар навбати билан фикр билдиради. Баён этилган фикрлар ёзув тахтасига ёзиб борилади. Фаолият якунлангач, ўқитувчи мавзунинг ёритишга хизмат қилувчи матнни ўқувчиларга тарқатади. Матнда шундай топшириқ берилган бўлади: а) матн билан инглизча танишиб чиқинг; б) матннинг бир қаторига З, С, Д, ? белгиларни қўйиб чиқинг. З – матнда гуруҳлар томонидан билдирилган фикр ўз аксини топган бўлса; С – матнда гуруҳлар томонидан билдирилмаган фикр ёритилган бўлса; Д – матнда бир-бирига зид фикрлар мавжуд бўлса; ? – матн билан танишиш жараёнида тушунмовчиликлар юзага келса. Сўнгра гуруҳ аъзолари шахсий қарашларини ўзаро ўртоқлашади, гуруҳ белгисининг миқдори баён этилади ва изоҳланади. Ўқитувчи гуруҳлар томонидан қайд этилган сонларни уларнинг номлари ёзилган устунга ёзиб боради. Ҳар бир гуруҳ етакчиси фикрини тугатгач, юзага келган қарама-қаршилик ва тушунмовчиликларни ўқувчилар томонидан тўғри ҳал этиш ҳамда тушуниб олишларига ёрдам беради. Инглиз тили дарсларида ижобий самара берадиган

усуллардан яна бири “Синквейн” усули ҳисобланади. У 5 қатор сўзлардан иборат бўлиб, сон жиҳатдан ҳар бир қатор битта сўз билан кўпайиб боради. Сўз ўрганилаётган матннинг асосий негизини, муҳим қоидаларини, бош ғоясини тўлиқ қамраб олмоғи лозим. Ўрганилган матннинг мазмун ва моҳиятини бир нечта сўзлар билан баён қилади. Синквейнлар дарс жараёнида ёки уйда бажарилиши, шунингдек, ўқувчилар гуруҳи ёки якка тартибда ҳам ташкил этилиши мумкин. Синквейн усули тилларни ўрганишда қуйидагича бўлиши мумкин: 1-қатор-матн мавзуси (битта отдан иборат); 2-қатор-предметнинг ифодаси (иккита сифат) 3- қатор-матндаги ҳаракат ифодаси (учта феъл); 4-қатор-мавзу предметига муносабатни билдирувчи 4 та сўз; 5-қатор-мавзу моҳиятини кенгайтирувчи, тўлдирувчи ва умумлаштирувчи 1 та синоним сўз. Масалан: *Uzbekistan is sovereign independent country* (Ўзбекистон-суверен мустақил давлат) мавзуси бўйича синквейн қуйидагича тузилиши мумкин: *Uzbekistan, sovereign, independent, obtain, moving, developed, more hundred, nations live, in Uzbekistan, tolerant*. Синквейнлар инглиз тилидаги сўзларнинг бўғинлари бўйича ҳам бўлиши мумкин: 2- 4- 6- 8- 2 бўғинли сўзлар асосида бир мавзунинг моҳияти ёки бир грамматик қоида асослаб берилиши мумкин. Умумтаълим мактаб ўқувчиларининг социолингвистик компетенциясини ривожлантириш самарадорлиги таълим жараёнини инновацион таълим технологиялари асосида ташкил этишни талаб этади. Тажрибали инглиз тили ўқитувчиларнинг дарсларни кузатиш “Танлов” методи, “the half class lecture” (ярим гуруҳ маърузаси) техникаси, “Cubing” техникаси, “Драма” (оғзаки нутқни ривожлантирувчи) техникаси, “Concept mapping” техникаси, “Трамп” режаси, “Пинг-понг” атамашунослик стратегияси, маҳорат дарслари, МОДЛ платформасида яратилган дарс ишланмалари, тренинг технологияси, “Жадаллаштирилган таълим” технологияси, “Консенсус ва конфронтасия” каби умумдидактик интерфаол методлар сифатида қўлланаётганлигини кузатиш мумкин

Таҳлил ва натижалар.

Матнолди босқичида ўқувчига тадқиқотчилик роли берилади. Ўқувчилар инглизча матнни ўқишда дуч келадиган муаммоларга кенгроқ ёндашишнинг турли усулларида фойдаланишни таклиф этилади:

1. Ўқувчиларда инглизча матн қизиқиш уйғотиши лозим;
2. Уларга кейинги фаолият учун «фикрлаш харитаси», коммуникатив ёки ижтимоий вазиятда кутилаётган ўзгаришларга тайёрлайди, уларни ўқувчи бугунги ва аввалги тажрибаси билан солиштиради;
3. Бир муаммонинг бир неча ечимини кўриб чиқиш имконига эга бўлади;
4. Ўқувчини машқ бажариш жараёнида атрофдагиларни фикрлашини кузатиб, назорат қилиб боради;

5. Кейинги ахборотларга эътибор қаратади. Биринчи матн олди босқичи мазмунини «My family» мавзуси билан ишлаш мисолида кўрсатиб бермоқчимиз. Ўқувчиларга шарҳлаш учун тавсия этилган мавзуларга қараб, уларга таниш бўлган кишиларни тассавур этадилар: ўз қизчаси билан ўйнаётган ота, болаларига китоб ўқиб бераётган амаки, фарзандлари билан бирор масалани муҳокама қилаётган ота-оналар. Демак, ўқувчилар мавжуд одамлар, ота-оналар ва болаларнинг ўзаро муносабатлари ҳақида гапирди.

Хулоса ва таклифлар.

Нутқ фаолиятининг гапириш турида асосан “Баҳс – мунозара” усули самарали натижа беради. “Баҳс – мунозара” усул машғулотларда аниқ муаммо бўйича фикр алмашиш, муҳокама шаклида амалга оширилиши билан тавсифланади. Бу усулда қуйидагилар назарда тутилади:

- Матн юзасидан саволларга чуқур ўйлаб кўриб, уларни моҳиятини тушунишни таъминлаш;
- Лицей ўқувчилар далиллар ва уларга асосланган хулосалар орасидаги фарқни тушуниб етишга ўргатиш;
- Ўзаро фикр алмашинув кўникмаларини шакллантириш;
- Ўқувчиларнинг шахсий фикрида мустаҳкам туришига ва уни ҳимоя қилишига ўргатиш;

Академик лицей дарсликларида берилган мамлакатшуносликка оид матнларни ўқиш ва уларни тушунганликни турли замонавий педагогик технологияларни қўлаш орқали текшириб кўрдик. Хулоса қиладиган бўлсак, академик лицейларида мамлакатшуносликка оид матнларни ўқишни ўрганиш технологиялари инглиз тилини амалий, умумтаълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадларини юзага чиқишида восита вазифасини бажаради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг “Таълим муассасаларида чет тилларни ўқитишнинг сифатини янада такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги 610-сон Қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 12 (792) сон. – 2017. –Б. 167-169.
2. Ляховицкий М. В. Методика преподавания иностранных языков: Учебное пособие. – Москва: Высшая школа, –1981. –159 с.
3. Исмоилова З.К. Ўқувчи-талабаларнинг социолингвистик- педагогик маданиятини ривожлантириш: Пед. фан. ном.... дис. – Тошкент, ТИҚХМИ, – 2000. –133 б.
4. Аршинова Н.И. Формирование иноязычной лингвистической компетенции студентов вуза с применением средств компьютерных технологий: английский язык как вторая специалность: Дис. канд. ped.nauk. – Петрозаводск, –2007. – 189 с.
5. Камолова Махфуза Абдурахмоновна Ingliz tili darslarida mamlakatshunoslikka oid matnlarni o'qishni o'rgatish usullari, Journal of new century innovations. Volume-4 17_Issue-1_November_2022. 72-75 b.